

М. ГӨКЧЕ¹, Қ. БАЗАРБАЕВ², М. КЕЛЕШ³✉

¹профессор, доктор

Мугла Сыткы Кочман университеті

(Түркия, Мугла қ.), e-mail: mustafagokce@mu.edu.tr

²PhD, Қожса Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің доценті

(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: kanat.bazarbayev@ayu.edu.kz

³Қожса Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің PhD докторанты

(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: murat.keles@ayu.edu.kz

АТАТҮРІК КЕЗЕҢІНДЕГІ ТҮРКИЯДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Аңдатпа. Мақалада Ататүрік кезеңіндегі білім беру жүйесінің ең маңызды факторы саналған Түркияның ұлттық білім беру жүйесінің қалыптасуы мен даму кезеңі қарастырылады. Жаңа құрылған жас мемлекеттің өміршең болуы үшін, жас ұрпақты заманауи біліммен қаруландырып, ұлттық рухта тәрбиелеу қажет еді. Осыдан соң, Түркия Республикасының жариялануымен білім саясатында түбірлі қайта құру кезеңі басталды.

Ататүрік Республиканың негізін салып қана қоймай, ұлтты жаңғыртушы көшбасшы бола білді. Оның жасаған реформаларының ең маңыздысы – білім беру саласында атқарған реформалық бастамалары. 1923–1938 жылдар аралығында кейбір елдерде жылдарға созылатын бұл өзгерістер Түрік елінде аса шұғыл іске асты. Мұстафа Кемал Ататүріктің басшылығымен ұлттық, зайырлы және заманауи білім реформалары біртіндеп жүзеге аса бастады. Білім саясаты аясында іске асқан реформалар қоғамның негізгі қажеттіліктерін қанағаттандырды.

Республиканың құрылуы қарсаңында қабылданған «Білім беруді бір жүйеге келтіру туралы» Заңы ғылыми мекемелердің жұмысын жандандырды. Әліпбиді, ұлттық мектептер жүйесін, университеттік білім берудің реформалары елдің білім және интеллектуалдық деңгейін көтерді. «Білім беру ісін біріктіру туралы» заңның қабылдануы мектеп бағдарламаларын жаңалап, университеттерге шетелдік ғалымдардың көптеп тартылуына, білім саласына қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың енгізілуіне қолайлы жағдайлар жасады. Мақалада Түркияда еуропалық ғылым мен білім стандарттарына негізделген білім беру жүйесі жан-жақты қарастырылып, қазіргі кездегі шетелдік тәжірибелер мен ұсынылған білім беру бағыттарына талдау жасалды.

Кілт сөздер: Ататүрік, Түркияның Республикалық кезеңі, білім саясаты, педагог кадрлар дайындау, әліпби реформасы.

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Гөкче М., Базарбаев Қ., Келеш М. Ататүрік кезеңіндегі Түркиядағы ұлттық білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуы // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2023. – №1 (127). – Б. 314–326. <https://doi.org/10.47526/2023-1/2664-0686.26>

*Cite us correctly:

Gokche M., Bazarbaev Q., Kelesh M. Ataturik kezenindegi Turkiyadagy ulttyq bilim beru juiesinin qalyptasuy men damuy [Formation and Development of the National Education System in Turkey during the Period of Ataturk] // *Iasauı universitetinin habarshysy*. – 2023. – №1(127). – B. 314–326. <https://doi.org/10.47526/2023-1/2664-0686.26>

M. Gokche¹, K. Bazarbayev², M. Kelesh³

¹Professor, Doctor

Mugla Sitki Kocman University

(Turkey, Mugla), e-mail: mustafagokce@mu.edu.tr

²PhD, Associate Professor of Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

(Kazakhstan, Turkistan), e-mail: kanat.bazarbayev@ayu.edu.kz

³PhD Doctoral Student of Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

(Kazakhstan, Turkistan), e-mail: murat.keles@ayu.edu.kz

Formation and Development of the National Education System in Turkey during the Period of Ataturk

Abstract. The article considers the period of formation and development of the national education system of Turkey, which was considered the most important factor of the education system during Ataturk's period. In order for the newly created young state to be viable, it was necessary to equip the young generation with modern education and educate them in the national spirit. After that, with the declaration of the Republic of Turkey, the period of fundamental reconstruction in education policy began.

Ataturk not only laid the foundations of the Republic, but was able to become a leader of national modernization. The most important of his reforms are his reform initiatives in the field of education. Between 1923 and 1938, these changes, which took years in some countries, took place very quickly in Turkey. Under the leadership of Mustafa Kemal Ataturk, national, secular and modern education reforms began to be implemented gradually. Reforms implemented within the framework of education policy satisfied the basic needs of the society.

The Law «On Unification of Education», adopted on the eve of the establishment of the Republic, revitalized the work of scientific institutions. Reforms of the alphabet, the system of national schools, and university education raised the educational and intellectual level of the country. Adoption of the law «On the unification of education» renewed school programs, created favorable conditions for the large number of foreign scientists to be attracted to universities, and the introduction of modern pedagogical technologies into the field of education. The article comprehensively examines the education system based on European science and education standards in Turkey, and analyzes modern foreign experience and proposed educational directions.

Keywords: Ataturk, Republican period of Turkey, education policy, teacher training, alphabet reform.

М. Гокче¹, К. Базарбаев², М. Келеш³

¹профессор, доктор

Университет Мугла Ситки Кочман

(Турция, г. Мугла), e-mail: mustafagokce@mu.edu.tr

²PhD, доцент Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави

(Казakhstan, г. Туркестан), e-mail: kanat.bazarbayev@ayu.edu.kz

³PhD докторант Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави

(Казakhstan, г. Туркестан), e-mail: murat.keles@ayu.edu.kz

Формирование и развитие национальной системы образования в Турции в период Ататюрка

Аннотация. В статье рассматривается период становления и развития национальной системы образования Турции, считавшейся важнейшим фактором системы образования в эпоху Ататюрка. Чтобы вновь созданное молодое государство было жизнеспособным,

молодое поколение необходимо вооружить современными знаниями и воспитать в национальном духе. С провозглашением республики в Турции начался период значительных изменений и реорганизации в сфере образования. Ататюрк не только заложил основы республики, но и смог стать лидером национальной модернизации. Наиболее важными из изменений, которые он ввел, были реформы, принятые в сфере образования. Эти преобразования, продолжавшиеся в некоторых странах годами, реализовались в Турции в ускоренном темпе в период 1923–1938 гг. Под руководством Мустафы Кемала Ататюрка начала постепенно осуществляться реформа национального, светского и современного образования. Изменения, проведенные в рамках образовательной политики, удовлетворили основные потребности общества.

Закон «Об унификации образования», принятый накануне образования республики, активизировал работу научных учреждений. Реформы алфавита, системы национальных школ и университетского образования подняли образовательный и интеллектуальный уровень страны. Принятие закона «Об унификации образования» обновило школьные программы, создало благоприятные условия для привлечения в вузы большого количества иностранных ученых, внедрения современных педагогических технологий в сферу образования. В статье комплексно рассматривается система образования, основанная на европейской науке и стандартах образования в Турции, и анализируются практики, выработанные в этот период.

Ключевые слова: Ататюрк, республиканский период Турции, образовательная политика, подготовка учителей, реформа алфавита.

Кіріспе

Бірінші дүниежүзілік соғыс пен ұлттық күрес елде білім беру жүйесін қиындатты. Ел қазынасының қомақты бөлігі сыртқы жаулардан қорғаныс шығындарына жұмсалып, жоғары оқу орындары мен жоғары сынып оқушыларын әскерге шақыру қажеттілі туындады. Нәтижесінде елдегі ұлттық күрес жеңіске жетіп, Республика жарияланғаннан кейін түрік қоғамын қазіргі өркениет деңгейіне жеткізу, елдің дамуы үшін кедергілерді жою, мемлекет құру мақсатында Ататүрік реформалары жүзеге асырыла бастады. Әсіресе, түрік төңкерісінің нәтижесі білім саласындағы реформаларды түбегейлі өзгертіп, елде ұлттық білімнің кең түрде таралуы үшін шұғыл қадамдар жасау қажет болды. Осы мақсатта Ататүрік тұсында бастауыш мектептен бастап, жоғары оқу орындарына дейінгі білім мен тәрбиенің барлық саласында түбегейлі өзгерістер жасауға шешімдер қабылданды. Қабылданған шешімдер, білімнің сандық және сапалық жағдайын жақсартып қана қоймай, Ататүрік аңсаған жаңа Түркияның іргетасының қалануына негіз болды.

Түркия Республикасы құрылғаннан кейін Мұстафа Кемал Ататүрік және оның төңірегіндегілер түрік ұлтын алға ілгерілету үшін білім саласында маңызды қадамдарға бет бұрды. Білім беруде ұлттық, заманауи және зайырлы құндылықтар мен ұстанымдарды кеңінен қолдануға тырысты. Османдық көмескіленген білім беру жүйесі туралы бұрынғы түсініктен бас тартылды. Білім беру саласында дамыған елдерді өкшелеп қуып жетуі үшін, шетелден білім беру мамандары мен ғалымдар көптеп тартылды [1, 13-б.]. Республикалық кезеңде білім беру саласындағы өзгерістер мен қайта құрулардағы осы ізденістерді жеделдету, сәйкесінше білім конгресі, «Білім беруді біріктіру туралы» Заңның қабылдануы және жүзеге асырылуы, жаңа стандарттарға сәйкес білім беруге кезең-кезеңімен көшу, білім беру саласындағы өзгерістер мен қайта құрулар нығая бастады. Елге шетелдік сарапшыларды шақыру және олар дайындаған жоспарлар арқылы болашаққа нық қадам жасау көзделді. Ең маңызды өзгерістер әліпби реформасын жүзеге асыру және ұлттық мектептерді жандандыру, сондай-ақ олардың саны мен сапасын арттыруға күш салу керек болды.

Ататүріктің білімге үлкен мән беруінің себебі, жаңа мемлекеттің жалғасы, жас ұрпақты ұлттық білім беру бойынша тәрбиелеу екені даусыз. Өйткені реформалардың жылдам жүзеге асуы тек білім арқылы ғана мүмкін болатын еді. Ататүріктің елде жаңаша білім беру бастамасына Афет Инан былайша түсінік береді: «Оның ең көп айналысқан істерінің бірі ұлттық білім беру мен тәрбие мәселесі болды». Тіпті, ол кейде «Егер мен Республиканың Президенті болмасам, Білім министрлігін алғым келеді» дейтін [2, 36-б.]. Ататүріктің пайымдауынша, жүргізілетін реформалар республикалық басқаруды қабылдаудың бірінші шарты жоғары білімді, ұлттық санасы биік тұлғаларды тәрбиелеу болды. Ол үшін білім беру жүйесін өркениетті қоғам деңгейіне сай қайта құрып, *қоғам* талабына *сай* жаңарту қажет еді.

Зерттеудің басты мақсаты Түркиядағы білім беруге қатысты реформаның тәжірибесіне талдау жасау және оны қазіргі заманғы көзқараспен бағалау болып белгіленді. Осы мақсатқа сай Түркиядағы білім саясатының құқықтық-заңнамалы негіздері айқындалып, әлемдік білім беру жүйесімен интеграциялануының нәтижелері талдануы тиіс.

Зерттеу әдістері

Тақырыптың тарих және педагогика ғылымдары тоғысында орындалған сипатына зерттеуімізде тарих ғылымының тарихи-салыстырмалық және гносеологиялық тәсілдері, сонымен бірге педагогика тарихының зерттеу әдістері де қолданылды. Ататүрік тұсындағы Түркияда білім саласындағы реформаларының еуропалық озық тәжірибелерді игеруге бағыт алғандығын ескеріп, гуманитарлық интеграция ұстанымдары басшылыққа алынды. Сонымен бірге зерттеу мақсатына сай тарихнамалық, деректанулық талдаумен қатар, диахрондық талдау, оқытудың межесін зерделеу, синтез және дедукция сияқты жалпығылыми әдістер қолданылды. Зерттеудің дереккөздерін Түркияның білім саясатына қатысты қабылданған заңнамалық актілері мен білім саясатын айқындайтын құжаттар құрайды.

Талдау мен нәтижелер

Жаңа мемлекеттің іргесін қалыптастыру жолында түрлі қиындықтарға тап болған Ататүрік Ұлттық күрестің алғашқы жылдарында да білім беру мәселелерін түбегейлі реформалау керек деп шешті. 1919 жылы 28 желтоқсанда Анкараға келіп, бұқара халыққа жолдаған үндеуінде Ұлттық күрестің негізгі мақсаттарын түсіндірді. Ентелеген жауды елден біржолата қуып шығару күн тәртібіндегі маңызды мәселе болып тұрған сол кезеңде, халықтың жеңіске жетуі үшін, әскери ерік жігермен қатар өркениет пен білім қажет екенін тілге тиек етті.

Ататүрік өркениет жолында еуропалық үлгіге сай жылдам ілгерілеп дамуы үшін тұтас тәуелсіздік пен ұлттық ерік-жігерге негізделген Республикалық басқару қажет, ол үшін қоғамда түбегейлі өзгерістер жасау арқылы жүзеге асыруға болады деп есептеді. Қуатты мемлекет пен бақытты ұлт қалыптастыру үшін келешекте білім мен ғылымның өскелең ұрпаққа ауадай қажет екенін сөз етті [3, 81-б.].

1923–1924 жж. Түркия халқының саны 11–12 млн шамасында болған еді. Бұл халықтың 10%-ы және әйелдердің 3%-ы ғана сауатты дегенді білдірді. Осы жылдары Түркияда барлығы 5062 оқу орны, оның ішінде 4894 бастауыш мектеп, 72 орта мектеп, 64 кәсіптік лицей, 9 факультет және жоғары оқу орындары болды. Бұл мектептерде жұмыс істейтін мұғалімдер мен оқытушылар саны барлығы 11918 адамды құрайды. Мұнда 358 548 оқушы оқыды, оның 341 941-і бастауыш мектепте, 5905-і орта мектептерде, 6547-і кәсіптік оқу орындарында, 2914-і жоғары оқу орындарында оқитын. Осы жылдарда қазынадан білім саласына бөлінетін қаржының үлесі төмен деңгейде болатын. Көпшілік жағдайда қаражаттың ауқымды бөлігі елдің қорғаныс саласына жұмсалды. 1921 жылы жалпы қазына 57 128 833 лира болса, соның 390 412 лирасы ғана білімге жұмсалды. 1923 жылы жалпы бюджет 105 929 911 лира болса, Білім министрлігі ағарту саласына 3.033.003 лира көлемінде

ғана қаражат бөлді. Республика құрылуының алғашқы жылдарында осы себептен, білім берудің сапалық көрсеткіштері де төмен болды. Мектеп ғимараттарының жағдайы мен білім беру материалдарының жетіспеушілігі біршама қиындықтар тудырды [4, 320-б.]. Республика кезеңінде білім берудегі сапалық және сандық өзгерістерді қарастырмас бұрын, Ататүріктің білім туралы ой-пікірін саралап көрейік. Оның тәрбиелік тұлғасын қалыптастыруда сол кезеңнің әлеуметтік, саяси және интеллектуалдық ортасы тиімді болды [5, 251-б.]. Сонымен қатар, Ататүріктің әскери қызметті таңдауы, мемлекеттің негізін қалаушы және мемлекет басшысы болуына басқа да маңызды факторлар әсер еткен еді. 1911 жылы оның бойында Бенгази халқының білім деңгейін көтеру идеясы пайда болды. Тіпті бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде Анафарталарда түрік әліпбиі қалай болуы керек деген ойда жүрді. Мұстафа Кемал Пашаның 1919 жылы 19 мамырда Самсун, Эрзурум және Сивас конгрестеріне қатысқан соң, білім туралы жаңашыл реформалары Анкараға келген соң, Түркия Ұлы Ұлттық Мәжілісінде талқыланды.

1920 жылы 9 мамырда жарияланға үкіметтік бағдарламада Ұлы Ұлттық мәжіліс ашылғаннан кейін 16 күн өткенде оқу-ағарту ісіне үлкен мән беріліп, алдағы уақытта кейбір негізгі білім реформалары жүргізілетіні айтылды. Бұл бағдарламада білім беру жүйесінің қандай бағыттар арқылы қалыптасқанын төменде берілген 1-кестеден көруге болады.

1-кесте – Білім беру жүйесінің қалыптасуы

1920	→	1920 жылы 3 мамыр: Оқу министрлігі Білім министрлігі болып құрылды	→	Осылайша, оқу ісі Стамбул үкіметі мен Түркия Ұлы Ұлттық Мәжілісі үкіметі тарапынан екі бөлек орталықтан жүргізіле бастады.
1921	→	1921 жылы 25 наурыз Тәрбие саласы мен бастауыш білім беру жүйесі құрылды	→	Ұлттық, білім мен ғылымға негізделген мектептердің, ғылым мен техникаға біртіндеп өту кезеңі жүргізілді.
1921	→	1921 жылы 15 шілде Республикалық педагогтер съезі шақырылды	→	Бұл педагогтар мен сарапшылардың пікірін ескере отырып, білім беру және оқыту мәселелері мен методикалары талқыланған алғашқы отырысы өтті. Съезд отырысында білім беру бағдарламаларының мазмұны мен әдістері талқыланды.

1921 жылы 15 шілдеде Анкараға шақырылған білім туралы мәжілісіне елдің түкпір-түкпірінен 250-ден астам ер және әйел мұғалімдер жиналды. Ататүрік Амасияда өткен мәжілісте «Ұлттың ерік-жігері мен шешімі ұлттың тәуелсіздігін сақтап, одан әрі нығайта түспек» деген сөзімен ұлттық егемендік қағидаларын ұран етті.

Республика жарияланғанға дейін 1923 жылы 8 наурызда «Мисак-ы Маариф» атымен жарияланған мәжілісте ұлттық тәрбиеге қатысты маңызды ережелер қамтылды. Надандықты жойып, ұлттық тәрбиені еліміздің түкпір-түкпіріне таратып, келешек заман талабына сай интеллектуалдық жағынан жаңа ұрпақ дарынды жастарды тәрбиелеу ісі алға қойылды. Бұл қағидалардың маңыздылығы сол жас ұрпақты ғылым, білім мен имандылық тұрғысынан мызғымас күшпен қаруландыру керек болды. Осыдан соң, 1924 жылы 3 наурызда күшіне енген «Білімді біріктіру туралы» заң бойынша Осман дәуіріндегі қалыптасқан абсалюттік

құрылымнан арылып, білім беру реформалары бір арнаға топтастырылып, Ұлттық білім беру министрлігіне қосылды [6, 46-б.].

Мұстафа Кемал Ататүріктің сөзінше, осман дәуірінде білім жүйесінде көптеген кемшіліктердің орын алғаны белгілі болды. Олар:

– Білім беру және оқыту әдістері бір-біріне сәйкес келмейді. Бұл ұлтымыздың құлдырауына әкелді.

– Білім беру саясаты тұрақты болмады. Әр білім министрі әртүрлі бағдарламаны жүзеге асырды.

– Отбасында балаларға еріксіз қысым жасалды.

– Османша білім беру жүйесі заманауи жаңарған педагогикалық білім беру бағдарламаларына сәйкес келмеді.

Осы орайда Мұстафа Кемал Ататүріктің білім беру бағдарламасының негізгі қағидалары; ұлт, ғылым, зайырлылық, бірлескен білім, бірлік, надандықты жою, еңбекке негізделген білім және тәртіп ережелері болды [7, 46-б.].

Осы кезеңде білім беру саласында біршама өзгерістер орын алды. Сауат ашу науқаны, университет реформасы, шет елден ғалымдарды көптеп тарту сияқты бастамалар елдегі білім реформасына оң нәтижелер берді, әсіресе жоғарғы оқу орындарының реформаларында Түркияда қуғында жүрген неміс профессорларының өздерін ғылым саласында көрсетуге көп мүмкіндік берілді [8, 8-б.].

Ататүріктің пайымдауынша, жүргізілетін реформалар мен республикалық басқаруды қабылдаудың нәтижелері, ұлттық сананы жоғары қою, білім деңгейін жетілдіру, саналы тұлғаларды тәрбиелеу болды. Ол үшін білім беру жүйесін өркениетті қоғам деңгейіне сай қайта құрып, бүкіл халыққа тарату қажет болды. Жаңадан құрылған Түркия Республикасының алғашқы жылдарында жария болған бұл идеямен ұлттық білім саясаты негізінен үш мәселеге бағытталды.

1. Ұлттық мәдени бірлікті қамтамасыз ету.

2. Тәрбие саласы мен бастауыш білім беру жүйесін кеңейту.

3. Елге қажет білікті кадрлар жұмыс күшін дайындау [9, 160-б.].

Ататүрік ұлттық бірлікті қалыптастыруда ең маңызды құралдың білім екенін алға тартты. Осы себепті Ататүрік ұлттық мәдени бірлікті қамтамасыз ету үшін білім беруді осы мақсатқа сай құрылымдау керектігін айтты. Ататүрік өзінің негізгі мақсаттарын жүзеге асыру, осы мақсаттарға қол жеткізетін білім беру саясатын жүргізу үшін 1924–34 жылдары маңызды алты құжат дайындады. Осы құжаттар аясында ұлттық білім беру мен тәрбие ісінің заманауи қажеттіліктерін ашып көрсетті.

Ататүрік ұлттық білім беру мен ұлттық тәрбие қағидаларын атап өтті [10, 23-б.]. Олар:

1. Ұлттық білімді қалыптастыру.

2. Ғылыми жаңалықтар жасау.

3. Зайырлы білім.

4. Аралас білім.

5. Қолданбалы білім.

Ататүрік атап өткен осы қағидаларға сәйкес, сол кездегі білім министрі Васфи Чинар 1923 жылғы 8 қыркүйектегі мәжілісте ұлттық білім мен оқытудың негізгі мақсаттарын жоғарыдағы қағидаттарға сәйкес жасау керектігін сөз етті [11, 86-б.].

Мұстафа Кемал Ататүрік 1922 жылы 27 қазандағы жеңісінен соң, Бурсадағы мұғалімдер алдында сөйлеген сөзінде: – «Міне, біздің ең маңызды және ең нәтижелі міндетіміз білім беру, білім табысты болуы керек. Ұлттың надандықтан құтқаратын бірден бір бағыт осы жол болмақ» – деген екен.

Республиканың алғашқы жылдарында білім беру жүйесін қалыптастыру жоспары төмендегіше қалыптасты.

1. Білімге үлкен мән берілді.
2. Білім беру қызметкерлеріне моральдық қолдау көрсетілді.
3. Жалпы білім беруде сан жағынан айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізілді.
4. Білім беруде бірлікке қол жеткізілді.
5. Білім беру зайырлы болды.
6. Білім беру демократияланды.
7. Тарих және тіл пәндерінде ұлттық мақсат басым болды.
8. Латын әріптері қабылданады.
9. Әйелдердің білім алуына үлкен мән беріліп, бірлескен оқу жұмыстары жүргізілді.
10. Бастауыш сынып мұғалімдерінің жалақысы мемлекеттік қазынадан төлене бастады.
11. Ұстаз педагог мәртебесіне баса назар аударылып, біршама тәжірибелер жүзеге асырылды.
12. Халық ағарту ісіне ерекше көңіл бөлінді.

Жоғарыда айтылған бағдарламаларды орындау үшін, білім беру саласында белгілі бір реформалар жүргізу қажет болды. Олар білім беруді біріктіру заңының қабылдануы, әліпби реформасының жүзеге асуы, Түрік тарих қоғамының құрылуы, Түрік тілі институтының құрылуы және университет реформасының жүзеге асуы еді.

Ататүрік 1922 жылы 27 қазанда Ұлттық күрестің жеңісін тойлау үшін Ыстамбұлдан Бурсаға келген мұғалімдер мен оқытушыларға Республикалық білімнің қасиеттері туралы баяндама жасады. Ұлттық, білім мен ғылымға негізделген мектептердің, ғылым мен техникаға біртіндеп өту жолында ұстаздарға үлкен міндет пен жауапкершілік жүктелетінін айтты [12, 36-б.].

1928 жылы 31 қаңтарда Ататүріктің қолдауымен құрылған «Түрік Маариф» қоғамы (Түрік білім бірлестігі) дарынды студенттерге ел ішінде және шетелде білім алуға мүмкіндік жасады. Негізінде, Ататүрік Ұлттық күрестен кейін жасағысы келген ең маңызды істерінің бірі «ағартушы ретінде ұлттық сананы көтеру, менің ең үлкен арманым», – деді [13, 17-б.].

Республиканың алғашқы жылдары Ататүрік ұстаздар мен студенттерге арналған ұсыныстарын жиі жолдады: «Ұстаздар – жас ұрпақты тәрбиелеуде, жақсылық пен ізгілікке жол бастайтын өздеріңіз. Болашақ жас ұрпақты Түркияның тәуелсіздігін қызғыштай қорғайтындай етіп тәрбиелеу керек. Білім ұлттық, демократиялық, заманауи және зайырлы, ақыл мен ғылымға негізделуі керек», – деді [14, 10-б.].

Ататүрік тұсында білім берудегі сапалық көрсеткіштер Республикаға дейінгі кезеңмен салыстыруға келмейтін деңгейде болды. Білім беру мен оқыту қызметін заманауи деңгейге көтеру үшін көптеген реформалар жасалды. Солардың ішінде білім берудегі қателіктерге нүкте қоятын «Білімді біріктіру» заңы алғашқы маңызды құжаттардың бірі болды. 1923 жылдан бастап оқытуды біріктіру туралы көзқарасы Ататүріктің 1924 жылы 1 наурызда Түркия Ұлы Ұлттық Мәжілісінің ашылуында сөйлеген сөзінде өз нәтижесін берді. Осылайша, 2 наурызда Республикалық халықтық партия тобы талқылап, қабылдаған үш маңызды заң жобасы 3 наурызда Парламентке ұсынылып бекітілді [15, 155-б.].

Ұлттық білім министрлігіне қарасты мектептерге жіберілген бұл заңдар түрік тілі, тарих және география курстарының түрік тілінде оқытылуы талап етіліп, дінді насихаттауға тыйым салынды. 1926 жылы 2 наурызда «Білім беруді біріктіру» заңын жүзеге асыру мақсатында «Білім беруді ұйымдастыру туралы заң» қабылданды. Осы заңмен бастауыш мектепте білім алу тегін әрі міндетті болып, тіл ұйымы, оқу-ағарту ісі, ұлттық білім мен тәрбие басқармалары құрылды.

Халыққа теңдей білім беру жолында жүргізілген реформалық қозғалыстардың бірі – әліпби реформасы болды. 1928 жылы 28 мамырда тұңғыш рет әліпбимен айналысатын тіл ұйымы құрылып, араб әліпбиінің орнына түрік әліпбиін қолдану кең етек алды. 1923 жылы Измирде өткен мәжілісте түрік әліпбиінің жедел қабылдануы туралы ұсыныс жасалды. Жаңа түрік әліпбиі туралы зерттеулер Республика жарияланғаннан кейін ұзақ уақыт қоғамда

талқылаға түссе де, 1927 жылы ресми сипатқа ие болды. Осылайша Мұстафа Кемал Ататүрік 1928 жылы 8–9 тамызда Сарайбурну саябағында Республикалық халық партиясы ұйымдастырған жиында әліпби реформасының басталғанын жариялады. 1928 жылы қарашада «Түрік әліпбиі туралы заңның» күшіне енуімен барлық ресми және жеке түрік газеттері мен журналдары 1928 жылдың желтоқсан айынан бастап жаңа түрік әріптерімен жарық көре бастады. Жаңа заң 1929 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне еніп, мемлекеттік ресми хаттар да түрік әліпбиінде жазыла бастады. Сонымен қатар, 1929 жылы 1 қаңтарда Ұлттық мектептер ашылды. Алғаш халыққа сауат ашуды мақсат еткен бұл мектептер болашақта өмір сүруге қажетті басқа да қадамдарды үйретуді мақсат етті. Сонымен қатар қоғамдық орталықтар мен халық кеңестері де сауат ашу курстарын ұйымдастырды [16, 54-б.].

Оқытуды біріктіру, түрік әліпбиі мен ұлттық мектептердің қабылдануынан кейінгі келесі кезең ұлттық ерекшеліктерге ие болған тарих пен тілдің зерттелуі болды. Ұлттық тарих ғылымына мән берген Мұстафа Кемал Ататүрік өзі ұсынған «Түрік тарихы тезисі» арқылы Анадолы түркілерінің тарихын шынайы фактілер тұрғысынан зерттеуді ұсынды. Тарихты өткен мен болашақтың арасындағы көпір деп санайтын Ататүрік 1930 жылы «Түрік тарихының негізгі бағыттары» атты кітап шығарды. Ол сондай-ақ Афет Инан жазған «Азаматтық ақпарат» кітабына да өз үлесін қосты [17, 16-б.].

1923 жылы Ататүрік Измирде халықпен кездесулерінде діни медреселердің ескі білім беру әдістерінен арыла алмай, жаңа ұлттық білім беру жолына ауысқысы келмейтін топқа былайша үн қатты: «Ұлтымыздың, еліміздің оқу орындары бірлікте болуы керек. Ескі білім беру жүйесінен түбегейлі бас тартатын уақыт жетті. Республика жарияланған кейін 1923 жылға қарай оқу-ағарту саласын бір жүйеге келтіру мәселесі талқыға салынып, оған шындап көңіл бөлінді. Бұл мәселелер «Мұғалімдер мен ұстаздар қауымдастығы» ұйымдастырған ұлттық білім семинарларында да қарастырыла бастады. Осы семинарлардың біріне Қазым Қарабекір Паша қатысып, білім беруде ұлттық бірлік құру қажеттілігін былайша алға тартты [18, 3-б.]. «Ұлттың адамгершілігі, имандылығы, имандылығының бірлігі ой бірлігін тудырады...». Сол сияқты бұрынғы білім министрі Хамдулла Суфи де осы конгресте мәлімдеме жасап, ұлттық білімге қарсы медресе жақтаушылары қоғамда бой көтерген жаңа білім мен ұстаздарға қарсы арандатуын жалғастырып, мектептегі білім беруде отбасының араласа алмайтынын айтты [19, 8-б.]. «Мен бір ғана білімді мойындаймын, ол – Мемлекеттік білім. Бағыты бір, тәртібі бір, мақсаты бір», – деді. Білімді біріктіру туралы заңның қабылдануы 3 наурыз 1924 жылы жүзеге асты. Жас Республика мен түрік ұлтының даму қадамдарына ұлттық жігер беріп, бірлігін қамтамасыз етіп, жылдам дамудың алғы шарттары білім реформаларын жылдам іске асыру қажет болды. Бұл ұйымның іргетасы 1921 жылы 16 шілдеде Анкарада шақырылған оқу-ағарту конгресінде қаланды, содан кейін 1923 жылы 15 шілдеде өткен Ғылыми комитеттің алғашқы мәжілісінде ұлттық тәрбие барлық бағыттар бойынша қарастырылып, білім беруде ұлттық бірлікті қалыптастыруға шешім қабылдады. Бірақ сол ойлардың жүзеге асуы үшін, ол кезеңнің қолайсыз жағдайларына байланысты оңтайлы сәтті күту керек болды.

1924 жылы 1 наурызда Түркия Ұлы Ұлттық Мәжілісінің ашылу сөзінде Республика Президенті Мұстафа Кемал Ататүрік білім реформасын жетілдіру бағыттары бойынша мынадай сөз сөйледі: «Түркияның білім беру және оқыту саясаты толық жүзеге асырылуы керек. Бұл саясаттың негізі ұлттық бірігулер болуы шарт. Қоғамдық өмірді дамыту және ілгерілету үшін білім беру мен оқытудағы бірлікті қамтамасыз ету, сондай-ақ жоғары кәсіптер мен мамандарды ажырата алатын білім дәрежелері маңызды. Осы себепті дін істері министрлігі мен Білім министрлігінің бұл мәселеде келіскені жөн...» деді [20, 6-б.].

Осылайша, Білім министрлігі бастауыш және орта мектептерде алғашқы реформалық қозғалысты жүзеге асырды. Жұмыс істеп тұрған мектептер орта және жоғары мектеп

деңгейінде қайта құрылды. Бұл мектептерде тәрбие мен мәдениет курстары көбейіп, жаңа кәсіптік курстар да енгізілді. Министрлік мектеп тапшылығына байланысты Еуропа мен Америкаға студенттерді жіберсе, сол жақтан біраз ұстаздар мен ғалымдарды елге шақырды [21, 121-б.]. Нәтижеде кейінгі жылдары шетелдік сарапшылардың ұсыныстары бағдарлама ретінде қабылданып, іске асырыла бастады, ал 1927–1933 жылдар аралығындағы ұлттық сипаттағы жаңа мектептер ашылды.

1923 жылы елде небәрі 20 мұғалім дайындайтын мектеп болды. Бұл әрине жеткіліксіз еді. Оқушылар мен мектептердің саны көбейген соң, Білім министрлігі жетекші мамандар үшін арнайы емтихандар мен курстар ұйымдастыру арқылы Білім министрлігі оларға мұғалімдік құқық лицензияларын берді. Мұғалімдер мектепте сабақ беріп қана қоймай, сонымен бірге халықты надандықтан құтқарып, іскерлік пен сауданы да үйретті [22, 224–227-бб.]. Осылайша, мектептегі оқу үрдісін ұлғайту және білім берудегі жаңа жоспарлар жасау негізінде мұғалімдердің саны мен сапасы біртіндеп жақсара бастады. Алайда 1923–1924 оқу жылынан бастап елдегі келеңсіз жағдайларға байланысты мектептерде дәріс беретін мұғалімдердің саны айтарлықтай қысқарды. Көпшілігі елдің қорғаныс саласына жіберілді. Мектептер мен мұғалімдер санының азайғанына қарамастан, білім ошақтарында оқушылар саны 1923–1924 жылдары 2528-ден 2949-ға дейін өсті. Бұл көрсеткіштер мұғалімдерді жұмыспен қамтамасыз ететін жаңа білім беру саясатын жүргізуге себеп болды.

1923–1924 оқу жылында барлық мектептердің саны 5062 болса, бұл сан 1936–1937 оқу жылында 126% өсіп, 6386-ға жетті. Осы кезеңде барлық мектептердегі мұғалімдер саны 161% өсіммен 12437-ден 20061-ге дейін өсті. Мектептердегі оқушылар саны 358 548 болса, бұл сан 1936–1937 жылдары 226 пайызға артып 810 199-ға жетті. Өз кезегінде университетті реформалау қажеттілігі айқын болды. Алайда кейбір мұғалімдер бұған қарсы болды. Өз орнын сақтап қалуға алаңдаған олар түбегейлі өзгерістерден қорықты. Ал кейбірі реформаны жақтады. Ататүрік Республика құрылғаннан кейін түбегейлі білім беру реформасын жүзеге асырған соң, осының нәтижесінде білім беру жүйесі одан ары дами түсті (2-кесте).

2-кесте – Білім беру жүйесінің дамуы

1922	→	1921-1922 оқу жылы Бірлескен білім беру реформасы Дарульфунунда басталды.	→	Ғылым және әдебиет сабақтарында оқушылар (ерлер, қыздар) бірлесе дәріс алатын болды. Инас Дарульфүн білім беру мекемесі 1921 жылдан бастап өз жұмысын бастады.
1922	→	1922 жыл Білім министрлігінің барлық ұйымдары Білім министрлігіне қосылды.	→	1922 жылы Республикадағы көптеген оқу орындары өз еркімен Анкарадағы Білім министрлігіне қосылды. Сұлтандық басқару кезеңіндегі білім беру реформасы жойылып, Ыстамбұл үкіметіне қарасты жаңадан құрылған Білім министрлігіне біріктірілді.
1923	→	1923 жылы 15 шілде I Ғылым комитетінің отырысы өтті.	→	Қазіргі білім беру проблемаларын анықтау және оларды шешу жолдары талқыланды.

Түркияда осындай бағыттар жүзеге асып жатқанда Германиядағы оқиғалардың нәтижесі жіті қадағаланып, 1933 жылы билікке келген Адольф Гитлердің қуғын-сүргінінен жанын сақтау үшін, шетелге қашқан жүздеген неміс ғалымдарымен байланысқа орнатылды. Оларды Түркияға шақырды. Осылай елге келген профессорлардың көпшілігі Стамбул

университетінің медицина, ғылым, әдебиет және экономика факультетінде қызмет ете бастады. Сонымен қатар, Анкарада заң факультеті, тіл, тарих және география факультеті, саяси ғылымдар және Анкара мемлекеттік консерваториясы, гигиена институты, жоғары ауылшаруашылық институты, Нумуне ауруханасы сияқты мекемелерде де шет елдік ғалымдар жұмыс істеді.

Осылайша Батыс үлгісінде ғылым ордасы саналатын университет әдебиет, ғылым, медицина және заң факультеттері болып қайта құрылды. Білім беруді біріктіру заңына сәйкес ашылған «Дінтану факультеті» «Исламтану институты» болып қайта құрылды. Химия институты, морфология институты сияқты ғылыми-зерттеу мекемелері ашылды. Ататүрік ғалымдарға үлкен көңіл бөлді. Республиканың оныншы жылында жасалған осы шараларға қоса, 1925 жылы Анкарада ашылған заң мектебі 1934 жылы заң факультетіне айналды, ал бұрын ашылған Анкара Жоғары ауылшаруашылық мектебі, жоғары ауылшаруашылық институты болып қайта құрылды. Институт 1933 жылы ұлттық мәдени саясатқа сәйкес түрік тілі мен тарихын ғылыми әдістермен зерттеу мақсатында Анкарада (1936) Тіл, тарих және география факультеті құрылды.

Ататүрік түрік ұлтын өз тарихын қате түсінуден бас тартып, ел тарихын дұрыс көзқарасқа бағыттау үшін Түрік тарих зерттеу қоғамын құрды. Ұйымның ережесіне сай түрік тарихын зерттеу және алынған нәтижелерді жариялау, сонымен қатар ғылыми пікірталастарға қатысу, дереккөздерді зерттеу және басып шығару мақсаты қойылған. Түрік ұлтының тарихы осы уақытқа дейін жазылған тек Османлы тарихымен байланысты емес, түркілердің тарихы әлдеқайда көне заманнан бастау алады. Түркілер тарихта өзі араласқан халықтардың өркениетіне әсер етті. Осман империясының тарихындағы үмбеттік түсініктен арылып, түрік ұлтының өз атымен аталатын тарихы болуы міндетті болды. Осы бағыттар төңірегінде көптеген зерттеулер жүргізілді [23, 121–128-бб.]. Алдымен кітапхана ашылды. Барлық тарихшылар түрік тарихына қатысты кітаптарды зерттеп, Ататүрікке өз тұжырымдарын ұсынды. Зерттеу жинағының мазмұны «Түрік тарихының негізгі бағыттары» деген тақырыппен жарық көрді.

1931 жылы «Түркия тарихын зерттеу ұйымы» өз жұмысын бастады. Осылайша, 1932 жылы Анкарада түрік тарихшыларының қатысуымен бірінші Түрік тарихы конгресі өтті. Ғылыми зерттеулерге негізделген «түрік тарихы тезисі» арқылы тарихымыз өзінің шынайы бейнесін көруге мүмкіндік алды.

1924 жылы түрік тіліне ең үлкен кедергі болып саналатын медреселер жойылып, жаңа әліпби қабылданды, нәтижесінде ұлт мектептерінде халық түсінетін ортақ тілде оқу жалғасып, барлық мектептер Білім министрлігіне қосылды. Ұлттық тәлім-тәрбие, оқу-ағарту бірлігі нәтижесінде тіл туралы зерттеулер күшейіп, нәтижеде 1932 жылы 12 шілдеде «Түрік тілін зерттеу қоғамы» құрылып, өз жұмысын бастады.

Қорытынды

Білім беру мен оқытудағы бірлік пен тәрбие ісі толығымен мемлекеттің бақылауына өткен соң, қабылданған жаңа заңдар негізінде ұлттық білім беру жүйесі құрылды. Әліпби төңкерісі арқасында түрік тарихы мен тілін зерттеп, жаңадан ашылған бастауыш, орта және жоғары оқу орындары түгел дерлік жаңартылды. Көптеген шетелдік мамандарды елге шақырып, шетелдерге мамандар даярлау үшін студенттерді жіберу, Түрік халқының білімге деген құштарлығын оятты. Осылайша Түрік елі аз ғана уақыттың ішінде бірегей және заманауи білімге қол жеткізген дамушы елге айналды.

Ататүрік Түркия Республикасындағы барлық оқу орындарын қазіргі өркениет деңгейіне жеткізуді мақсат етті. Осы мақсатқа жету жолында ұлттық тәрбиемен ұлтымызға қысқа мерзімде білім беру ұжымын қалыптастыра білді. Осы мақсатқа сай, ең алдымен, кадрлық күш-қуатын сапалы түрде арттырып, ұстаздарды барынша жігерлендіріп, ұлт санасын дамытуды көздеді. Бұл мақсатқа тек білім арқылы жетуге болатыны сөзсіз еді. Бұл тұрғыда

Ататүрік мұғалімдер мен оқу орындарына барынша қажетті қолдау көрсету арқылы ұлттың санасын арттырды.

1938 жылға қарай білім берудің бастауыш, орта және жоғары білім деңгейлерінде де елеулі өзгерістер болды. Түркияның әр жерінде дерлік оқу орындары республикаға дейінгі мекемелермен салыстыруға келмейтін дәрежеде қайта құрылды. Сауат ашу науқанымен бірге жүргізіліп жатқан оқу-жаттығу жұмыстары, мектептерде оқитын оқушылар санын айтарлықтай арттырды. Сонымен қатар, мектептерге қажет мұғалімдер қысқа мерзімде арнаулы курстардан өткізіліп оқу орындарына қызмет етуге жіберілді. Ататүрік дәуіріндегі білім берудегі бұл бастаманың кездейсоқ болмағаны анық. Ол жоспарланған, бағдарламаланған және сенімді қадамдармен жүзеге асырылатын заманауи білім беру жобаларын жүзеге асыруға тікелей ат салысты. Ататүрік жоғарыда айтылған реформаларымен нақты әрекет етіп, түрік халқының заманауи өркениет деңгейіне көтерілуі үшін қажетті зерттеулерді жасап, тұрақты реформалар жасады. Өскелең жас ұрпақтың тәрбиесі мен мемлекеттің болашағы Ататүрікті әрдайым толғандырып отырды. Сондықтан ол мектептерге, білім беру және оқыту бағдарламаларына ерекше назар аударды. Өйткені, Ататүрік өз ұлтының жарқын болашағының қалыптасуын білім, ғылым арқылы ғана жүзеге асатынына сеніммен қараған еді.

Қорыта айтқанда Түркияда білім беру жүйесін заманауи білім беру кеңістігіне енгізу, бірыңғай білім беру құрылымдарын қалыптастыру қажеттілігі, ең алдымен, зияткерлік, мәдени, әлеуметтік және ғылыми-техникалық әлеуетті нығайту үшін қажетті жағдай ретінде білімді бекітуден, сондай-ақ қоғамның ұтқырлығының артуынан туындады. Жоғарыда айтылғандардың негізінде, қазіргі кездегі білім беру жүйесінің барлық деңгейлері үшін күрделі әрі түбегейлі өзгерістердің іске асырылуының үздіксіз жалғаса беретіндігін қазіргі кезде шетелдік тәжірибелер мен ұсынылған білім беру модельдерінен де көре аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Kodaman B. Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk. – Isparta: 1999. – 256 s.
2. İnan A. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. – İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007. – 536 s.
3. Dođramacı İ. Atatürk ve Eğitim // Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. – 1985. №1(3). – S. 653–570.
4. Karagözođlu G. Atatürk'ün Eğitim Savaşı // Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. – 1985. – №2. – S. 193–214.
5. İnan R. Atatürk'ün Evrenselliđi, Önder Kişiliđi, Eğitimci Kişiliđi ve Amaçları. – Ankara: Tisa Matbaası, 1983. – 380 s.
6. Avcı C., Kara A. Bađımsızlıđa Giden Yol Türk İnkılâbının Tarihi. – İstanbul: Kültür Sanat Yayınları, 2007. – 400 s.
7. Eroođlu H. Türk İnkılap Tarihi. – Ankara: Savaş Yayınları, 1990. – 587 s.
8. İlyasođlu A. Türkiye'de Sosyolojinin Gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. – İstanbul: İletişim Yayınları, 1983. – 256 s.
9. Budak Ş. Atatürk'ün Eğitim Felsefesi ve Geliştirdiđi Eğitim Sisteminin Deđiştirilmesi // Milli Eğitim. – 2003. – T. 160. – S. 23–43.
10. Adem M. Atatürkçü düşünce ışığında eğitim politikamız. – İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2000. – 160 s.
11. Akyüz Y. Türk eğitim tarihi. – Ankara: Pegem Akademi, 2012. – 576 s.
12. Duman T. Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı, Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil-Kültür-Eğitim // Gazi Akademik Bakış. – 2008. – №2. – S. 145–155.
13. Akyüz Y. Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri // Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. – 1987. – №4. – S. 71–90.
14. Akyüz Y. Atatürk ve Eğitim. Atatürkçü Düşünce El Kitabı. – Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998. – 286 s.
15. Demirtaş B. Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler // Gazi Akademik Bakış. – 2008. – Cilt 1, №2. – S. 155–176.

16. Ülkütaşır M. Atatürk ve Harf Devrimi. – Ankara: TDK Yayınları, 2007. – 141 s.
17. Atatürkçülük-I. Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri. / Genelkurmay Başkanlığı'nca hazırlanmıştır. – İstanbul: MEB. Yayınları, 1997. – 734 s.
18. Topçu F. Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimi il yabancı okullarının bu sistem üzerindeki etkileri: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. – İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2007.
19. Ergün M. Atatürk devri türk eğitimi. – Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2021. – 205 s.
20. Sakaoğlu N. Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi. – İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1992. – 151 s.
21. Başgöz I. Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk. – Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1995. – 318 s.
22. Sakaoğlu N. Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi. – İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003. – 398 s.
23. Kaptan S. Atatürk ve Eğitim. Atatürk ve Kültür Atatürk ve Türk Kültürünün Unsurları. – Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1982. – 925 s.

REFERENCES

1. Kodaman B. Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk [Historical-Intellectual Foundations of the Republic and Atatürk]. – Isparta: 1999. – 256 s. [in Turkish]
2. İnan A. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler [Memories and Documents About Atatürk]. – İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007. – 536 s. [in Turkish]
3. Doğramacı İ. Atatürk ve Eğitim [Ataturk and Education] // Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. – 1985. №1(3). – S. 653–570. [in Turkish]
4. Karagözoğlu G. Atatürk'ün Eğitim Savaşı [Atatürk's Education War] // Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. – 1985. – №2. – S. 193–214. [in Turkish]
5. İnan R. Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları [Atatürk's Universality, Leader Personality, Educator Personality and Aims]. – Ankara: Tisa Matbaası, 1983. – 380 s. [in Turkish]
6. Avcı C., Kara A. Bağımsızlığa Giden Yol Türk İnkılabının Tarihi [The Road to Independence History of the Turkish Revolution]. – İstanbul: Kültür Sanat Yayınları, 2007. – 400 s. [in Turkish]
7. Eroğlu H. Türk İnkılap Tarihi [Turkish Revolution History, War Publications]. – Ankara: Savaş Yayınları, 1990. – 587 s. [in Turkish]
8. İlyasoğlu A. Türkiye'de Sosyolojinin Gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları [Development of Sociology and Sociology Studies in Turkey]. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. – İstanbul: İletişim Yayınları, 1983. – 256 s. [in Turkish]
9. Budak Ş. Atatürk'ün Eğitim Felsefesi ve Geliştirdiği Eğitim Sisteminin Değiştirilmesi [Atatürk's Educational Philosophy and Changing the Education System She Developed] // Milli Eğitim. – 2003. – T. 160. – S. 23–43. [in Turkish]
10. Adem M. Atatürkçü düşünce ışığında eğitim politikamız [Our education policy in the light of Kemalist thought]. – İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2000. – 160 s. [in Turkish]
11. Akyüz Y. Türk eğitim tarihi [Turkish education history]. – Ankara: Pegem Akademi, 2012. – 576 s. [in Turkish]
12. Duman T. Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı, Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil-Kültür-Eğitim [Ataturk's Understanding of Culture and Education, Language-Culture-Education from the First Years of the Republic to the Present] // Gazi Akademik Bakış. – 2008. – №2. – S. 145–155. [in Turkish]
13. Akyüz Y. Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri [Atatürk's Place in the History of Turkish Education] // Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. – 1987. – №4. – S. 71–90. [in Turkish]
14. Akyüz Y. Atatürk ve Eğitim [Ataturk and Education]. Atatürkçü Düşünce El Kitabı. – Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998. – 286 s. [in Turkish]
15. Demirtaş B. Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler [Developments in the Field of Education in the Ataturk Era] // Gazi Akademik Bakış. – 2008. – Cilt 1, №2. – S. 155–176. [in Turkish]
16. Ülkütaşır M. Atatürk ve Harf Devrimi [Ataturk and the Alphabet Revolution]. – Ankara: TDK Yayınları, 2007. – 141 s. [in Turkish]
17. Atatürkçülük-I. Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri [Ataturk's Opinions and Directives]. / Genelkurmay Başkanlığı'nca hazırlanmıştır. – İstanbul: MEB. Yayınları, 1997. – 734 s. [in Turkish]

18. Topçu F. Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimi il yabancı okullarının bu sistem üzerindeki etkileri: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi [The historical development of the Turkish education system and the effects of provincial foreign schools on this system: Unpublished master's thesis]. – İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2007. [in Turkish]
19. Ergün M. Atatürk devri türk eğitimi [Ataturk era turkish education]. – Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2021. – 205 s. [in Turkish]
20. Sakaoğlu N. Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi [Republican education history]. – İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1992. – 151 s. [in Turkish]
21. Başgöz I. Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk [Turkey's Education Dilemma and Ataturk]. – Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1995. – 318 s. [in Turkish]
22. Sakaoğlu N. Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi [History of Education from the Ottomans to the Present]. – İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003. – 398 s. [in Turkish]
23. Kaptan S. Atatürk ve Eğitim. Atatürk ve Kültür Atatürk ve Türk Kültürünün Unsurları [Ataturk and Education. Atatürk and Culture Atatürk and Elements of Turkish Culture]. – Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1982. – 925 s. [in Turkish]